

УДК 1:37

Філософія «Lifelong learning»: модернізація чи трансформація традиційної освіти? (постановка питання)

«LIFELONG LEARNING» PHILOSOPHY:
MODERNIZATION OR TRANSFORMATION OF TRADITIONAL EDUCATION?
(statement of the question)

УСИК Алла – кандидат філософських наук,
науковий співробітник, Інститут філософії
імені Г. С. Сковороди НАН України, вул. Трьох-
святительська, 4, м. Київ, 01001, Україна

USYK Alla – Candidate of Philology
Sciences (Ph. D.), Researcher, H. Skovoroda
Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, 4
Trokhsvyatytska Street, Kyiv, 01001, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4464-090X>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-9>

Анотація. У статті розглянуто особливості реформаційного руху у сфері освіти і навчання, які відбулися в сучасному західному соціумі внаслідок змін, пов'язаних із переходом від постіндустріального суспільства до суспільства знань. Зазначено, що на відміну від концепції інформаційного суспільства, що зосереджується насамперед на розвитку засобів отримання та обробки інформації, концепція суспільства знань ставить пріоритетом розвиток особистості, власного інтелектуального потенціалу. Підкреслюється, що провідною тенденцією на початку XXI ст. стає усвідомлення важливості парадигми освіти протягом життя для розвитку суспільства, що спричиняє радикальні зміни у сфері освіти. Навчання впродовж усього життя стає пріоритетним напрямом усіх ланок системи освіти, яка, відповідно, має не лише бути спрямованою на формування в особистості певних загальних або фахових знань на рівнях середньої та вищої освіти, а й передбачати безперервне формування й розвиток особистості як такої. Аналізується термін «lifelong learning», який позначає один з основних напрямів західної освітньої політики, спрямованої на набуття здобувачами особистісних компетенцій, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, надання підтримки у вирішенні проблем, пов'язаних з професійним та суспільним життям. Здійснено загальний огляд рекомендаційних документів Європейської комісії щодо формування нової навчальної траєкторії. Акцентується увага на тому, що спосіб реалізації в українському законодавстві рекомендацій Європейської комісії має відповідати ступеню готовності українського суспільства до означених реформаційних змін на даному етапі його соціального розвитку і політичних реалій. Автор доходить висновку про необхідність постановки питання класифікації реформаційних змін у сфері освіти, а саме – відбувається чергова хвиля модернізації чи докорінна трансформація освітньої траєкторії? Відзначається, що пошук відповіді на це питання актуалізує дослідження історії розвитку самої ідеї навчання протягом усього життя, витоки якої сягають давнини людської цивілізації, а апогею досягають у філософії прагматизму, вихідна теза якого – світ є постійно змінювана система, а завдання людини полягає у тому, щоб пристосуватися і вижити у навколишньому середовищі, яке постійно змінюється й ускладнюється.

Ключові слова: безперервна освіта, навчання впродовж життя, прагматизм в освіті, суспільство знань, історія навчання і освіти, сучасна освітня траєкторія.

Summary. The article examines the features of the reform movement in the field of education and training, which took place in modern Western society as a result of changes associated with the transition from a post-industrial knowledge society. It is noted that, unlike the concept of the information society, which focuses primarily on the development of means of obtaining and

processing information, the concept of society. The article emphasizes that the leading trend at the beginning of the 21st century is the awareness of the importance of the lifelong education paradigm for the development of human society, which causes radical changes in the field of education. Lifelong learning is becoming a priority for all levels of the education system, which, accordingly, should not only be aimed at forming certain general or professional knowledge at the secondary and higher education levels, but also provide for the continuous formation and development of the individual as such. The term «lifelong learning» is analyzed, which denotes one of the main directions of Western educational policy aimed at the acquisition of personal competencies by applicants, increasing competitiveness in the labor market, and providing support in solving problems related to professional and social life. A general review of the European Commission's recommendation documents on the formation of a new educational trajectory is carried out. The emphasis is placed on the fact that the method of implementing the recommendations of the European Commission in Ukrainian legislation should correspond to the degree of readiness of Ukrainian society for the specified reform changes at this stage of its social development and political realities. The author concludes that it is necessary to raise the question of the classification of reform changes in the field of education, namely - is there another wave of modernization or a radical transformation of the educational trajectory? It is noted that the search for an answer to this question actualizes the study of the history of the development of the very idea of lifelong learning, the origins of which go back to the antiquity of human civilization, and reach their apogee in the philosophy of pragmatism, the initial thesis of which is that the world is a constantly changing system, and the task of man is to adapt and survive in an environment that is constantly changing and becoming more complicated.

Key words: continuous education, lifelong learning, pragmatism in education, knowledge society, history of learning and education, modern educational trajectory.

Вступ. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком науки і технологій, що породжує швидкий рух ідей, відкриттів і винаходів, зростання обсягів інформації та новітніх технологій. Наслідком цього є діджиталізація суспільства, реструктуризація та оновлення міждисциплінарних зв'язків у багатьох сферах суспільного життя. Людство переживає період глобальних перетворень, які вимагають від сучасної людини здатності до постійної соціальної, культурної, інформаційної адаптації.

Розвиток цивілізації на сучасному етапі потребує включення дедалі більшої кількості людей у коло тих, хто має доступ до знань. На відміну від концепції інформаційного суспільства, що основну увагу приділяє розвитку засобів отримання та обробки інформації, суспільство знань ставить пріоритетом розвиток особистості, провадження інновації, розвиток власного інтелектуального потенціалу. Ця ідея є центральною в концепції суспільства, заснованого на знаннях. Підготовку людини до таких масштабних змін має забезпечувати система навчання й освіти, що передбачає її реформування. Останніми десятиліттями реформування у сфері освіти і навчання, яке відбувається у розвинутих країнах Заходу, набуває характер наближення до розуміння цього механізму у філософії прагматизму, закладеної у роботах американських філософів Ч. Пірса, У. Джеймса, Д. Дьюї, котрі намагалися зрозуміти сучасне їм американське суспільство і запропонувати способи його найкращої організації.

Аналіз останніх досліджень. Питання реформування освіти є актуальним і обговорюваним як у зарубіжному, так і у вітчизняному науковому середовищі. Серед зарубіжних досліджень відзначимо роботи А. Bolboceanu [11], S. Dineva [13], M. London [17], A. Muhammad і I. Javed [19], W. Plaza [20], E. Stănilă [21] та ін. В українському науковому просторі концепція «lifelong learning» представлена у працях багатьох дослідників у галузях як філософії, так і педагогіки, психології, політології, соціології. Зокрема, останніми роками вийшли наукові статті й доповіді О. Балануца [1], А. Боярської-Хоменко [2], І. Гращенко [3], Т. Куценко [5],

М. Ткачук [8] та ін. Оскільки на даний момент усталеного визначення поняття «освіта впродовж життя» не вироблено, автори названих досліджень вкладають у нього дещо різні сенси, об'єднані, однак, властивими даному феномену ознаками.

Мета статті – розкриття змісту соціально-економічної і філософської компонент концепції «*lifelong learning*» («безперервна освіта») у сучасному її розумінні. Основні завдання: опис на основі філософського аналізу основних реформ у сфері освіти й навчання, які відбулися у західному соціумі внаслідок змін, пов'язаних із переходом від постіндустріального суспільства до суспільства знань; розкриття особливостей реформаційних змін у сфері освіти й навчання; постановка питання щодо готовності українського суспільства до означених реформ на даному етапі його розвитку і політичних реалій.

Виклад основного матеріалу. Ідея суспільства знань зародилась у 60-х роках ХХ ст. у працях П. Друкера, Ф. Махлупа, Д. Белла, Р. Лейна та інших авторів і є ідеологічно пов'язаною із прагмативістською концепцією Ч. Пірса, У. Джеймса, Д. Дьюї, яка виникла на американському ґрунті та поступово поширилась в європейській культурі, спрямовуючи освітній потенціал на виховання гнучкого, рухомого, критичного мислення, спрямованого на діалектичний розгляд будь-якого явища культури.

У 1966 р. американський політолог Р. Лейн у своїй публікації розглядає гіпотетичну модель зниження значення політики й ідеології в умовах інтенсивного розвитку науки й освіти в сучасному йому суспільстві [15]. У 1968 р. американський учений австрійського походження, економіст П. Друкер вводить у науковий обіг терміни «суспільство знань» (англ. «*knowledge society*») і «економіка знань» (англ. «*knowledge economy*») [14]. Наприкінці цього ж року виходить праця американського соціолога й публіциста Д. Бела «Зміна знань і технологій» [10], у якій термін «суспільство знань» дослідник використовує вже на позначення постіндустріального суспільства.

Книга американського й австрійського економіста Ф. Махлупа «Виробництво і поширення знань у США» [18] є першим ґрунтовним дослідженням того стану суспільства, який він назвав індустрією знань (англ. «*knowledge industry*») у застосуванні до одного із секторів економіки. Сьогодні цей термін використовується для визначення типу економіки, в якій знання відіграють провідну роль, а джерелом зростання є виробництво знань (поняття, які широко використовуються: «інноваційна економіка», «високотехнологічна цивілізація», «інформаційне суспільство», «суспільство знань» є близькими до поняття «економіка знань»).

Саме Ф. Махлупу належить розробка ідеї безперервної освіти, яка стала логічним наслідком його концепції напіврозпаду знань. Суть її полягає в тому, що сучасний світ змінюється дуже динамічно, нова інформація поширюється так швидко, що деякі знання перестають бути актуальними ще до того, як люди їх отримують. Відповідно, існують професії, для яких старіння й розпад знань відбуваються занадто швидко (наприклад, сфера інформаційних технологій), а в деяких зміни відчуються не так радикально (математика, лінгвістика тощо). За таких умов академічна освіта потребує реформування й оновлення, адже щоб встигати за новою інформацією не можна зупинятися у процесі оволодіння знаннями, потрібно закласти в людини внутрішню потребу до навчання, самонавчання протягом усього життя.

Що саме радикально нове передбачає реформування у сфері освіти й навчання, на якому наполягали засновники ідеї суспільства знань? Річ у тому, що традиційно освіта розглядається як засіб і процес передавання знань, умінь та навичок від одного покоління до іншого, а мета освіти визначається «соціальним замовленням» затребуваних на даний момент спеціалістів, а якість освіти – відповідністю її вимогам сьогодення. За такого підходу не враховуються

перспективи надшвидкого економічного розвитку, в якому перебувають сьогодні країни з розвинутою економікою, внаслідок чого знання тільки-но підготовлених закладами вищої освіти фахівців нерідко вже не відповідають випереджальним потребам суспільства.

У цих умовах на зміну традиційному типу освіти, ґрунтованому на засвоєнні певного обсягу знань у шкільні та студентські роки, поступово приходить нова концепція освіти – *lifelong learning*. Навчання впродовж життя стає одним з провідних напрямів західної освітньої політики, спрямованим на набуття здобувачами особистісних компетенцій, підвищення конкурентоспроможності, надання підтримки у творчому вирішенні проблем, пов'язаних з особистим, професійним та суспільним життям. У суспільстві знань освіта розглядається як спосіб та процес розвитку особистості. Дослідники системи освіти поступово доходять думки про потребу особистісно зорієнтованого підходу, за яким критерієм оцінки якості вищої освіти стає відкритість людини, що навчається, до інновацій, а також рівень її здатності до саморозвитку.

У матеріалах ЮНЕСКО (спеціалізована рада з питань освіти, науки і культури) термін «*lifelong learning*» уперше вживається наприкінці 60-х років ХХ ст. За кілька років потому відбувається «ІІІ Міжнародна конференція з освіти дорослих у контексті безперервної освіти», головним результатом якої стає те, що в основі положення парадигми освіти, підґрунтям якої стала ідея *lifelong learning*, покладался принцип безперервності. Від середини 70-х років минулого століття ідея освіти впродовж усього життя отримує підтримку в багатьох країнах світу, переважно з розвинутою економікою.

Термін «безперервна освіта» інститут ЮНЕСКО пояснює як інтеграцію навчання й життя, що передбачає навчальну діяльність людей різного віку (діти, молодь, дорослі, люди похилого віку) в будь-якому життєвому середовищі (сім'я, школа, робота тощо) та через різноманітні методи (а саме – формальні, неформальні та інформальні), які разом задовольняють широке коло навчальних потреб.

Усвідомлення важливості парадигми освіти протягом життя для розвитку європейського суспільства на початку ХХІ ст. стає провідною тенденцією, що призводить до реформування у сфері освіти. Починаючи з 2000 р. Європейська комісія приймає низку рекомендацій щодо формування нової навчальної траєкторії. Першими спільними цілями, викладеними в європейських документах, стали «мультикультурна освіта», «безперервна освіта», «освіта для демократії». Основна мета змін спрямована на підвищення якості освіти, а також надання освіти перспективного характеру.

У березні 2000 р. Лісабонський саміт Ради Європи розробляє і приймає «Меморандум освіти протягом життя» («*A Memorandum of Lifelong Learning*») [22]. Безперервна освіта, згідно з Меморандумом, розглядається як підґрунтя політичної програми громадянського суспільства й соціальної єдності. Відзначається, що безперервна освіта передбачає, зокрема, освіту для дорослих, отримання ступенів та дипломів у вільний час, професійні курси, в тому числі з метою підвищення кваліфікації. Виокремлюються шість принципів безперервної освіти: (1) нові базові знання і навички для всіх, а саме: комп'ютерна грамотність, знання іноземних мов, технологічна культура, підприємництво та соціальні навички; (2) збільшення інвестицій у людські ресурси; діючи на основі соціального партнерства запропоновано підвищувати капіталовкладення у розвиток людських ресурсів, поширюючи досвід передових компаній; (3) інноваційні методика викладання й навчання: розробка нових методологій навчання, орієнтованих на систему безперервної освіти протягом життя (як у формальній, так і у неформальній системі освіти), орієнтація на людину, особистісну мотивацію, розвиток критичного мислення й уміння навчатись; (4) нова система оцінки отриманої освіти:

актуалізується потреба у розробці якісної системи попередньої і неформальної освіти з метою розуміння і визнання навчальної діяльності та її результатів, (5) розвиток наставництва й консультування: створення постійної консультаційної служби, завданням якої є надання рекомендації у сфері освітнього, професійного та особистісного розвитку; (6) наближення освіти до місця проживання людини: через мережу навчальних та консультаційних офісів та/або через використання інформаційних технологій.

Загалом, Європейська комісія визначає безперервну освіту як навчальну діяльність, що здійснюється протягом усього життя з метою вдосконалення знань, умінь і навичок та компетенцій в рамках особистісної, суспільної, соціальної та трудової перспектив. Станом на сьогодні маємо чимало європейських рекомендаційних документів, які регулюють організацію безперервного навчання, серед них:

– «Меморандум освіти протягом життя» (жовтень 2000), який має на меті рекомендацію забезпечити умови, за яких кожен член суспільства мав би базові навички, знання та компетенції, брав активну участь у житті суспільства, просуватися на ринку праці [22];

– Рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (18.12.2006), які визначають, зокрема, основні компетенції – «ті, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування» [7]. Серед них насамперед відзначаються: 1) спілкування рідною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; 4) навички роботи з цифровими носіями; 5) навчання заради здобуття знань; 6) соціальні та громадянські навички; 7) ініціативність та практичність; 8) обізнаність та самовираження у сфері культури [7];

– Рекомендації Ради ЄС «Про траєкторії підвищення кваліфікації: нові можливості для дорослих» (19.12.2016), в яких, зокрема, держави-члени запрошуються до застосування чотирьох керівних принципів для підтримки кар'єрних змін громадян протягом усього життя: 1) заохочення набуття навичок управління кар'єрою протягом усього життя; 2) полегшення доступу усіх громадян до орієнтаційних послуг; 3) розробка й дотримання гарантій якості надання професійної орієнтації; 4) заохочення координації та співпраці між різними національними, регіональними та місцевими зацікавленими сторонами [23];

– Рекомендація Ради щодо «Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя» (22.05.2017) – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти [24];

– Резолюція Ради ЄС про оновлену «Європейську програму навчання дорослих», у якій відзначено, зокрема, актуальні напрями андрагогіки: забезпечення вільного доступу дорослих до навчання; вивчення політики у галузі освіти дорослих; вплив навчання дорослих на розвиток держави; міжнародний науковий обмін досвідом у галузі освіти дорослих (European Society for Research on the Education of Adults) [25];

– інші документи (докладніше основні їх положення розглянуто дослідниками зі сфери освіти й навчання, зокрема українськими вченими (наприклад: [2; 3; 5; 8] та ін.).

Так, український дослідник О. Балануца відзначає, що феномен безперервної освіти розглядається в основному як система державних і недержавних освітніх організацій, які здійснюють узгоджену взаємодію на всіх рівнях освітнього і виховного процесу для надання людині права і можливості отримати будь-який вид освіти або переходити від одного виду до іншого упродовж усього життя [1].

Сучасний румунський дослідник Е. Станіла у праці «Психологія освіти впродовж життя», аналізуючи концепцію безперервного навчання, доходить висновку, що жоден віковий

період не вважається переважним для розвитку людини – воно відбувається протягом життя. Розвиток розглядається з точки зору тривалості життя (всього життя), його багатомірності та різноспрямованості, того факту, що він визначається пластичністю й мультидисциплінарністю, передбачає зростання і регулювання [21].

Навчання впродовж життя має вирішальне значення для створення та дотримання позитивного ставлення працівників до набуття знань та їх застосування як для особистого, так і для професійного розвитку [20]. У спільній праці І. Коскуна та М. Демірела відзначається, що *lifelong learning* позначається прагненням до набуття знань і навичок, яке є самоініційованим, безперервним і добровільним [12].

А. Болбочану вважає, що необхідно надавати психологічну та психосоціальну підтримку людям, залученим до різних форм навчання впродовж життя, щоб забезпечити здатність капіталізувати свій навчальний потенціал у будь-який час людського життя [11]. На думку С. Дінева, навчання протягом життя є основним ключем, який дає людині змогу підтримувати свої компетенції в актуальному стані, отримувати нові у відповідь на швидкі зміни соціально-економічного середовища, наприклад цифровізацію [13].

М. Лондон розглянув низку визначень навчання впродовж життя та найбільш точним з них відзначив наступне: «уся навчальна діяльність, яка здійснюється протягом життя з метою вдосконалення знань, навичок і компетенцій у межах особистої, громадянської, соціальної та/або пов'язаної з роботою перспективи» [17]. Дослідник зауважує, що безперервна освіта стосується навчання як молоді, так і старших людей, на роботі та поза робочим середовищем, у західних та східних культурах по всьому світу.

Навички працівників навчатися впродовж життя також пов'язані з продуктивністю праці, – відзначається в колективній праці дослідників із Фінляндії, Китаю та Пакистану, які провели емпіричне дослідження, що мало на меті виявити взаємозв'язок, з одного боку, між навчанням упродовж життя, креативністю, інформаційністю, грамотністю, та з іншого – ефективністю роботи. Дослідження проводилося серед журналістів із різних країн світу як фахівців, робота яких є вкрай динамічною, критично важливою за часом та інтенсивною, оскільки вони одночасно споживають, створюють та поширюють інформацію, тож потребують постійно вдосконалювати свої навички [19].

Водночас відзначимо, що історія освіти й навчання не обмежується кількома ближчими до нас десятиліттями, а необхідність перманентності освіти не є відкриттям сучасності: вона інтуїтивно усвідомлювалася ще від часів Античної Греції – на Заході, та Давніх Китаю та Індії – на Сході, й була послідовно й логічно підхоплена класиками загальної педагогіки.

Громадянська освіта протягом усього життя передбачалася вже законодавством міста Магnezії, описаного у «Законах» Платона ще за п'ять століть до нашої ери [6]. «Навчайся у вільний від служби час, служи, коли будеш вільним від навчання» – читаємо рядки мудрого Конфуція, засновника китайської класичної філософії [4]. «Усе життя людини – це школа для кожної людини», – говорить Я. Коменський. – Усе, чим ми є, що ми робимо, що ми думаємо, говоримо, набуваємо й володіємо, є не що інше, як драбина, по якій ми піднімаємося все вище й вище, щоб піднятися якомога вище, ніколи не досягаючи при цьому найвищого рівня» [9]. Тож, уже Сократ, Платон, Аристотель, Конфуцій, філософи Стародавнього Риму, мислителі епохи Ренесансу, педагоги-гуманісти та їх послідовники обстоювали необхідність професійного навчання протягом усього життя, вивчали форми та методи навчання дорослих, шляхи підвищення їх удосконалення в різні періоди життя.

Висновки. Виникнення у західній спільноті такого феномену суспільного життя як «*lifelong learning*» у пропонованій сучасній редакції спричинене передусім економічною й соціальною

нестабільністю, що є наслідком прискореного темпу розвитку науково-технічних та інформаційних технологій і цілком прагматично спрямоване насамперед на таку базову потребу людини як елементарне виживання шляхом зміни професійної діяльності у випадку, якщо опанована професія втратила свою актуальність. Сучасна концепція безперервної освіти може допомогти людям опанувати нові для них сфери знань, пов'язані з практичними компетенціями, з метою, у разі потреби, змінити кар'єрний шлях – тобто акцентована передусім на економічну компоненту. Водночас питання етичної, моральної сфер, притаманних традиційній освіті, так само, як і дослідження національно-культурної ідентичності у світлі означеної парадигми представлені у ній, на нашу думку, недостатньою мірою та потребують подальшої розробки й опрацювання, зокрема, через звернення до багатовікової історії формування самого поняття «навчання впродовж життя».

Щодо українського законодавчого простору у сфері освіти, то, як відомо, останніми роками він майже цілком приведений у відповідність з названими вище західними стандартами. Щодо цього постають питання: з урахуванням наших суспільно-економічних і політичних реалій, якими власне є очікування від цих нововведень в Україні? Чи підготовлене наше суспільство до таких радикальних змін у сфері освіти, чи достатніми є соціально-економічні передумови й можливості для їх впровадження? І головне питання: як загалом можна класифікувати кардинальні зміни, які відбуваються сьогодні в освітній сфері – як чергову хвилю модернізації чи докорінну трансформацію освітньої траєкторії? До аналізу цих та споріднених із ними питань звернемося у наших наступних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Балануца О. О. До питання вивчення феномену «безперервна освіта». *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 192. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-31-35>
2. Боярська-Хоменко А. Історіографічний аспект дослідження проблеми професійної освіти дорослих у країнах Європи. *Науково-педагогічні студії*. 2020. Вип. 4. С. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2020-4-8-17>
3. Гращенко І. С. Безперервна освіта як необхідність в сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми в системі освіти: заклад загальної середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2021. № 1 (1). С. 121–123. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.15841>
4. Конфуцій. *Бесіди і судження*. Київ: Арій, 2014. 224 с.
5. Куценко Т. Навчання протягом життя: сучасні європейські виклики. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1 (99). С. 55–61. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(99\)2020.198142](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198142)
6. Платон. *Держава*. Київ: Folio. Світова класика, 2024. 384 с.
7. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 15.02.2025).
8. Ткачук М. Безперервна освіта як загальноосвітня людиноцентристська тенденція сучасності. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. № 2 (6). С. 186–192. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248206](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248206)
9. Ян Амос Коменський: завбачливий реформатор шкільної освіти. Київ: MAPXO, 2017. 111 с.
10. Bell D. The Measurement of Knowledge and Technology. *Indicators of Social Change: Concepts and Measurements* / Ed. by Sheldon E. B., Moore W. E. N. Y.: Russell Sage Foundation, 1968. 456 p.
11. Bolboceanu A. Bazele conceptuale ale asistenței psihologice a învățării pe tot parcursul vieții. *In Asistența psihologică a învățării pe tot parcursul vieții: teorie și practică. Culegere de materiale teoreticoaplicative*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2019. P. 6–13.
12. Coskun Y. D.; Demirel M. Lifelong learning tendency scale: The study of validity and reliability. *Procedia-Soc. Behav. Sci.* 2010. № 5. P. 2343–2350.

13. Dineva S. Nowadays education and long-life learning. *In Conference Paper ICVL, At Romania*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/328629907_Nowadays_education_and_long-life_learning (дата звернення: 26.02.2025).
14. Drucker P. F. *The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society*. London: Heinemann, 1968. 434 p.
15. Lane R. E. The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society. *American Sociological Review*. 1966. V. 31. № 5. P. 652–665.
16. Lengrand P. *Introducere în educația permanentă*. Bucharest: Didactică & Pedagogică Publishing House, 1973. 104 p.
17. London M. *The Oxford Handbook of Lifelong Learning*. New York: Oxford University Press, 2011. URL: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195390483.001.0001/oxfordhb-9780195390483-e-001?print=pdf> (дата звернення: 28.02.2025).
18. Machlup F. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, New Jersey: Prinseton University Press, 1962. 444 p.
19. Muhammad A., Javed I., Muhammad Z., Rozeen S. and Pirita Seitamaa-hakkarainen. Information Literacy as a Predictor of Work Performance: The Mediating Role of Lifelong Learning and Creativity. *Behav. Sci.* 2023. № 13 (1). URL: <https://doi.org/10.3390/bs13010024> (дата звернення: 28.02.2025).
20. Plaza W. *Robotham Establishing a Culture of Lifelong Learning in the Workplace*. URL: <https://extension.psu.edu/establishing-a-culture-of-lifelong-learning-in-the-workplace> (дата звернення: 15.02.2025).
21. Stănilă E. A. *Psihologia educatiei pe tot parcursul vietii*. 3rd edition. Bucharest: For You, 2017. 304 p.
22. *A Memorandum on Lifelong Learning*. 2000. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (дата звернення: 15.02.2025).
23. Council Recommendation of 19 December 2016 on Upskilling Pathways: New Opportunities for Adults. Official Journal of the European Union. 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2016_484_R_0001 (дата звернення: 15.02.2025).
24. Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9620-2017-INIT/en/pdf> (дата звернення: 18.02.2025).
25. European Society for Research on the Education of Adults. URL: <http://www.esrea.org/?l=en> (дата звернення: 18.02.2025).

References

1. Balanutsa O. O. (2021). Do pytannia vyvchennia fenomenu «bezperervna osvita» [On the question of the study of the phenomenon of «uninterrupted education»]. *Naukovi zapysky Serii: Pedagogichni nauky – Scientific papers Series: Pedagogical sciences*, 192, 31–35. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-31-35> [in Ukrainian].
2. Boyarska-Khomenko A. (2020). Istoriohrafichnyy aspekt doslidzhennya problemy profesiynoyi osvity doroslykh u krayinakh Yevropy [The historiographic aspect of the study of the problem of professional education of adults in European countries]. *Naukovo-pedahohichni studiyi – Scientific and pedagogical studies*, 4, 8–16. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2020-4-8-1> [in Ukrainian].
3. Grashchenko I. (2021). Bezperervna osvita yak neobkhidnist' v suchasnomu suspil'stvi [Continuous education as a necessity in modern society]. *Actual Problems in the System of Education General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education Institution*, 1 (1), 121–123 DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.15841> [in Ukrainian].
4. Confucius (2014). *Besidy i sudzhennya* [Conversations and judgments]. Kyiv: Ariy [in Ukrainian].
5. Kutsenko T. (2020). Navchannya protyahom zhyttya: suchasni yevropeys'ki vyklyky [Lifelong learning: modern European challenges]. *Humanizatsiya navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, 1 (99), 55–61. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(99\)2020.198142](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198142) [in Ukrainian].
6. Platon. (2024). *Derzhava* [State]. Kyiv: Folio. Svitova klasyka [in Ukrainian].

7. *Rekomendatsiya 2006/962/YES Yevropeys'koho Parlamentu ta Rady (YES) «Pro osnovni kompetentsiyi dlya navchannya protyahom us'oho zhyttya» vid 18 hrudnya 2006 roku* [Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and the Council (EC) «On core competences for lifelong learning», dated December 18 2006]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text [in Ukrainian].

8. Tkachuk M. (2021). Bezperervna osvita yak zahalnosvitova lyudynotsentrytska tendentsiya suchasnosti [Continuing education as a global human-centered trend of modernity]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoyi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2 (6), 186–192. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248206](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248206) [in Ukrainian].

9. *Yan Amos Komens'kyy: zavbachlyvyy reformator shkil'noyi osvity* [John Amos Comenius: a prudent reformer of school education]. (2017). Kyiv: MARKHO [in Ukrainian].

10. Bell D. (1968). The Measurement of Knowledge and Technology. *Indicators of Social Change: Concepts and Measurements* / Ed. by Sheldon E. B., Moore W. E. N. Y.: Russell Sage Foundation.

11. Bolboceanu A. (2019). Bazele conceptuale ale asistenței psihologice a învățării pe tot parcursul vieții. In *Asistența psihologică a învățării pe tot parcursul vieții: teorie și practică. Culegere de materiale teoreticoaplicative*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației.

12. Coskun Y. D., Demirel M. (2010). Lifelong learning tendency scale: The study of validity and reliability. *Procedia-Soc. Behav. Sci.*

13. Dineva S. (2018). Nowadays education and long-life learning. In *Conference Paper ICVL, At Romania*. URL: https://www.researchgate.net/publication/328629907_Nowadays_education_and_long-life_learning (accessed: 26.02.2025).

14. Drucker P. F. (1968). *The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society*. London: Heinemann.

15. Lane R. E. (1966). The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society. *American Sociological Review*.

16. Lengrand P. (1973). *Introducere în educația permanentă*. Bucharest: Didactică & Pedagogică Publishing House.

17. London M. (2011). *The Oxford Handbook of Lifelong Learning*. New York: Oxford University Press. URL: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780195390483.001.0001/oxfordhb-9780195390483-e-001?print=pdf> (accessed: 28.02.2025).

18. Machlup F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

19. Muhammad A., Javed I., Muhammad Z., Rozeen S. and Pirita Seitamaa-hakkarainen. (2023). Information Literacy as a Predictor of Work Performance: The Mediating Role of Lifelong Learning and Creativity. *Behav. Sci.* URL: <https://doi.org/10.3390/bs13010024> (accessed: 28.02.2025).

20. Plaza W. *Robotham Establishing a Culture of Lifelong Learning in the Workplace*. URL: <https://extension.psu.edu/establishing-a-culture-of-lifelong-learning-in-the-workplace> (accessed: 15.02.2025).

21. Stănilă E. A. (2017). *Psihologia educatiei pe tot parcursul vieții*. 3rd edition. Bucharest: For You.

22. *A Memorandum on Lifelong Learning*. (2000). Brussels. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (accessed: 15.02.2025).

23. Council Recommendation of 19 December 2016 on Upskilling Pathways: New Opportunities for Adults. (2016). *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2016_484_R_0001 (accessed: 15.02.2025).

24. *Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning*. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9620-2017-INIT/en/pdf> (accessed: 18.02.2025).

25. *European Society for Research on the Education of Adults*. URL: <http://www.esrea.org/?l=en> (accessed: 18.02.2025).